

-๔-

เรื่องความเพียร

ท่านอาจารย์ส่งเสริมและให้กำลังใจแก่ศิษย์ผู้ปฏิบัติธรรม ให้เอาความเพียรชนะความเกียจคร้านอ่อนแอ ท่านสอนไว้ว่า

“...ความขี้เกียจขี้คร้านอ่อนแอเหล่านี้เป็นเรื่องของกิเลสทั้งมวล จงพากันทราบไว้ ความมั่งง่าย ความโยกคลอนเอนเอียง มีแต่กิเลสต่บต่อยให้เอนให้เอียงให้ล้มลุกคลุกคลานทั้งนั้น ไม่ใช่ธรรมเป็นผู้พาให้เป็นเช่นนั้น จงพากันทราบว่าเวลานี้กิเลสกำลังทำงานในตัวเราอย่างออกหน้าออกตา ซึ่ง ๆ หน้านักปฏิบัติ คือเราแต่ละราย ๆ จงทราบไว้เสียแต่บัดนี้ อย่าเข้าใจว่ากิเลสไม่ได้ทำงานบนหัวใจเราในขณะที่กำลังประกอบความเพียรจะฆ่ามัน ในขณะที่เดียวกันนั้นกิเลสก็ฆ่าธรรมและฆ่าตัวเราไปด้วยไม่รู้รู้สึก

อุบายของธรรมที่จะให้ทราบกลอุบายของกิเลส จึงต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งในขั้นเริ่มแรกสำคัญมาก เพราะงานยังไม่เคยเห็นผลพอจะเพิ่มกำลังใจให้เข้มแข็งในความเพียร อย่าหวัง อย่าหวัง อย่าเสียดาย กิเลสไม่ได้ให้สารคุณอันใดแก่เรา ความขี้เกียจความอ่อนแอไม่ให้สารประโยชน์อันใด เราเคยขี้เกียจเคยอ่อนแอมามากและนานเพียงไรแล้ว จงเอามาบวกลบคุณหารกันเพื่อทดสอบผลได้ผลเสียของตัวกับกิเลส นักปฏิบัติไม่คิดไม่เทียบเคียงเหตุผลต้นปลายให้รู้ตัวรู้ชั่ว รู้หนักรู้เบาในสิ่งเหล่านี้แล้ว จะดำเนินธรรมเพื่อความสงบเย็นใจไปไม่ได้ จึงควรคิดแต่บัดนี้ อย่าให้เสียเวลาเวลาตายเปล่า ๆ ไม่เกิดประโยชน์ ผ่าเหลืองอยู่ที่ไหนก็มี ตลาดร้านค้ายังไม่อด นั้นเป็นเครื่องหมายของเพศนักบวช ไม่ใช่เป็นผู้ฆ่ากิเลส นอกจากความเพียรของเราเอง จงเป็นผู้นักแน่นในความพากเพียร เพื่อหักงกรรมของวัฏจักรให้ขาดสะบั้นลงจากใจจะหายห่าง

เราได้ดำเนินมาเต็มสติกำลังความสามารถแล้ว จึงกล้าพูดได้อย่างเต็มปากว่าไม่มีงานใดที่จะลำบากยากเย็นเข็ดใจถึงเป็นถึงตาย ยิ่งกว่างานต่อสู้กับกิเลสเพื่อชัยชนะงานนี้เป็นงานที่หนักมากสำหรับเราผู้เป็นคนหยาบ แต่ใครจะหยาบก็ตามละเอียดก็ตาม พึงทราบไว้ ความขี้เกียจความมั่งง่ายอ่อนแอไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่ทางแก่กิเลส อย่าหวังเอาไว้ มันเป็นเรื่องของกิเลสล้วน ๆ เพื่อพอกพูนทุกข์ไม่สงสัย

ใครจะหยาบละเอียดแค่ไหน นิสสัยวาสนามีมากมีน้อยเพียงไร จงยกตนให้เหนือกิเลสประเภทต่าง ๆ ด้วยความเพียร จะจัดว่าเป็นผู้มีวิสาสนาบาร์มีเต็มหัวใจด้วยกัน หากไม่มีความเพียรเป็นเครื่องแก้ อยากรู้กันนอนกอดวาสนาที่เต็มไปด้วยกิเลสตัวหยิ่ง ๆ อยู่

นั่นแล บางทีฟาดมันลงไปให้แหลกละเอียด หนาก็ฟาดมันลงไปให้แหลกเหมือนกัน
หมด จะสมนามว่าเป็นนักรบนักปฏิบัติเพื่อกำจัดสิ่งที่เป็นข้าศึกออกจากใจโดยแท้...”

(เข้าสู่แดนนิพพาน หน้า ๒๒๖-๒๒๗)

สำหรับท่านอาจารย์เองนั้นท่านเล่าให้พระเณรของวัดป่าบ้านตาดฟังว่า

“...สำหรับผมเองที่ได้มาแสดงให้เพื่อนฝูงฟังนี้ ถ้าจะพูดว่าอำนาจวาสนาของเรา
หายาบ นิสัยวาสนาของเราหายาบ อย่างนี้ผมก็ยอมรับ...”

(ผู้บูชาตถาคต หน้า ๔๐)

“...แต่มีดีอย่างหนึ่ง ถึงจะว่านิสัยวาสนาหายาบก็ตาม แต่ความไม่ถอยนั้นรู้สึก
เด่นอยู่ตลอดเวลา ยิ่งงัดก็ไม่ถอย ไม่ได้ด้วยวิธีนี้จะเอาวิธีนั้น ไม่ได้ด้วยวิธีนั้นจะเอาวิธีนี้
มีแต่จะเอาๆ คำว่าจะถอยไม่มี นี่ดีอย่างหนึ่ง ถ้าว่าหายาบก็น่าชมตรงนี้ หากว่าอันนี้มีลด
หย่อนลงไป ความที่ว่าจะเอาไม่ถอยหลังกรุดลงไปแล้วเสร็จไปไม่รอดเลย นี่ไม่ถอย...”

(ผู้บูชาตถาคต หน้า ๔๕)

ท่านอาจารย์เล่าว่า ในพรรษาที่สองของการไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น (คือ
พรรษาที่ ๑๐) ท่านได้หักโหมเร่งความเพียร โดยถือเอาการนั่งภาวนาตลอดรุ่งเป็น
สำคัญมากกว่าอิริยาบถอื่น

ภาวนาตลอดรุ่ง

“...ในพรรษาที่สองของการไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น รู้สึกว่าการนั่งภาวนา
ตลอดรุ่งจะถือเป็นสำคัญมากกว่าอิริยาบถอื่นในการบำเพ็ญ ต่อจากนั้นมาก็ค่อยผ่อนลง
บ้าง เพราะเห็นว่าธาตุขันธ์เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ ย่อมมีการชำรุดได้เมื่อไม่รู้จัก
ประมาณ แต่การเร่งความเพียรด้วยวิธีนั่งตลอดรุ่งนี้ รู้สึกว่าใจมีกำลังมากกว่าวิธีอื่น ๆ
การรู้เรื่องของทุกขเวทนาที่แสดงขึ้นในขณะนั่งนาน ๆ เช่นนั้น ก็รู้ได้ชัดในระยะนั่งตลอด
รุ่งนั่นเอง...”

(แฉ้วดวงใจ หน้า ๒๒๗)

“...วัดบ้านนามนเป็นวัดที่ระลึกในชีวิตและความเพียรสำหรับผม เพราะตั้งแต่เราบวชมา การหักโหมทั้งร่างกายและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน ก็มีพรรษานั้นในชีวิตของเราคือพรรษาที่ ๑๐ ความเพียรและความหักโหมมันเริ่มมาตั้งแต่ยังไม่เข้าพรรษาเดือนเมษายนและพฤษภาคมนะ มาจากพระธาตุพนมกับพ่อแม่ครูอาจารย์ ท่านไปเผาศพพ่อแม่ครูอาจารย์เสาร์กลับมา ก็ไปรับท่านมาด้วยกัน ก็เข้ามาอยู่บ้านนามน จำพรรษาที่นั่น มันหมุนตัว ๆ เริ่มแต่โน้นแล้ว สมาธิเริ่มแน่นไม่เสื่อมอีกมาแต่เดือนเมษายน แต่ไม่เกี่ยวกับสมาธิ แต่เป็นปัญญาในเวลาจนตรอก มันเป็นปัญญาสายฟ้าแลบ สติปัญญากับกิเลสราวกับมัดคอตัดกัน ไม่ใช่ปัญญาได้ยังไงเวลามันจะตาย มันจนตรอกจนมุมก็ต้องใช้ปัญญาซิ เวลาสูงขึ้นมันก็รู้ด้วยปัญญา

พรรษาที่หนักมากในชีวิตของนักบวช ผมหนักมากพรรษานั้น แต่ไม่ได้สนใจว่าเป็นภาระหนักมากนะ เพราะความมุ่งมั่นมาก มันจำไม่ลืม กลางวันไม่นอน เดินจงกรมหมากพลูไม่แตะเลยในสามเดือน ทั้งเลย พอหลังออกพรรษาแล้วไปที่ไหน แต่ก่อนมันมีหมากพลูเต็มไปหมดนี่ เขาเอามาถวายก็ฉันไปอย่างนั้นเอง เลยฉันมาเรื่อย ๆ ปีนั้นมันหักโหมเต็มที่ ทั้งหมดเรื่องหมากเรื่องอะไรไม่เอา มันเป็นกังวล ไม่เอาทั้งหมดเลย จิตเป็นเหมือนหิน สมาธิแน่นปึ๊งเหมือนหิน แต่มันไม่ใช่ปัญญานะซิ ถ้าใช้ปัญญามันก็จะไปรวดเร็วกว่านั้น มันเพลินกินเพลินนอนอยู่กับสมาธินั้นเสีย มันขี้เกียจ มันสบายไม่ยุ่งกับอะไร จิตอึดตัวของมัน อึดตัวในขั้นสมาธินะ ไม่ใช่อึดตัวด้วยการหลุดพ้นโดยประการทั้งปวงแล้ว มันอึดตัวในสมาธิไม่ยุ่งกับอารมณ์อะไร รูปเสียงอะไร ๆ ไม่ยุ่ง สบายอยู่นั้นแบบหมูได้เขียง ไม่ได้คิดว่าเขียงคือที่รองสับยาหมูเลย...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๔-๔๓๖)

“...ในพรรษานั้นผมไม่นอนกลางวันนะ กลางวันผมไม่เคยจำวัดเลย นอกจากคืนไหนผมนั่งตลอดรุ่ง ผมก็พักนอนกลางวัน ถ้าธรรมดาแล้วเป็นไม่พักให้เลย ปีนั้นหรือพรรษานั้นความเพียรหักโหมที่สุดในชีวิตของเราที่เป็นนักบวช ก็เป็นพรรษาที่ลึบนั่นหักโหมมากที่สุดเกี่ยวกับร่างกายหักโหมมาก จิตหักโหมมากพอ ๆ กัน...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๕-๒๗๖)

“...ที่ว่าเกิดความอาจหาญในเรื่องความเป็นความตาย อะไรมันตายพิจารณาจนกระทั่งหาสิ่งที่ไม่ตายไม่ได้เลย นี่มันกลัวอะไร มันกลัวตาย หือ โทกกัน นั้น เวลาพิจารณาลงไป ดินก็เป็นดิน น้ำเป็นน้ำ ลมเป็นลม ไฟเป็นไฟ ใจที่กลัวตาย มันก็ไม่ตาย

มันยิ่งเด่น ยิ่งเห็นชัด มันตายได้ยังไง มันส่งผ่าเผย รู้เด่น นี่มันตายได้ยังไง โโกหกกัน
นี่ละพรรษานี้เอากันอย่างเต็มเหนี่ยวเลย หักโหมร่างกายหักโหมมากจริงๆ กลางวันไม่
นอนเลย เว้นแต่วันไหนเรานั่งสมาธิตลอดรุ่ง วันนั้นจะยอมพักกลางวันให้ ถ้าวันไหนทำ
ความเพียรธรรมดา กลางวันไม่พักให้เลย ไม่นอนกลางวัน ในพรรษานั้นถึงว่าหักโหม
มาก เวลาที่เราไม่คิดจะต่อสู้อัน นิ่งฉันจึงหันต้องได้พลิก นิ่งขัดสมาธิฉันไม่ได้เพราะ
เจ็บกันมาก นี่มันไม่ลืมนี่ คือเรานิ่งขัดสมาธิกลางคืนเหมือนกับมันพองหมดกันเรา
กระดุกเหมือนจะแตกทุกข้อทุกท่อน กระดุกมันต่อกันตรงไหน แม้แต่ข้อมือก็เหมือน
มันจะขาดจากกัน ทุกขเวทนาเวลาขึ้น มันขึ้นหมดทุกสิ่งทุกอย่างทุกแง่ทุกมุมในร่างกาย
...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๕)

“...ตอนต่อสู้กับทุกขเวทนานั้นบังคับมันทุกด้าน หักโหมร่างกาย นิ่งฉันจึงหัน
ตอนเข้าได้นั่งพับเพียบ ขอภัย กันเหมือนกับพองไปหมด นิ่งขัดสมาธิไม่ได้ คือตอน
นั้นตอนเราไม่ฝันเราไม่บังคับ ปล่อยธรรมดาจึงนั่งไม่ได้ ตอนนั้นเราไม่ตั้งใจจะทนกับ
มันจะสู้กับมัน เราจะสู้กับรสอาหารต่างหาก เราจะขึ้นสู้อาหารต่างหาก เราไม่ทนกับ
มัน จึงต้องนั่งพับเพียบฉันจึงหัน นี่หมายถึงวันที่หักโหมกันเต็มที่จิตใจลงไม่ได้ง่าย มัน
แพ้วทางร่างกายมาก แต่ถ้าวินาทีพิจารณาติดปั๊บ ๆ เกาะติดปั๊บ ๆ อย่างนั้นมันก็
ธรรมดา นิ่งตลอดรุ่งเวลาเท่ากันก็ตาม ไม่มีอะไรชอกช้ำภายในร่างกายเลย พอลุกขึ้นก็
ไปเลยธรรมดา ๆ เหมือนเรานั่งสามสี่ชั่วโมงเป็นประจำตามความเคยชิน

เพราะตามธรรมดาผมนั่งภาวนา ๓-๔ ชั่วโมงถือเป็นธรรมดานะ นิ่งตาม
อริยาคัยต้อง ๓-๔ ชั่วโมง ถ้ามีเวลาน้อยเช่นกลางวันก็นั่งราว ๑-๒ ชั่วโมง เช่นหน้า
หนาวกลางวันมีน้อย กลางคืนมีมาก และลงเดินจงกรมไม่ได้ กลางคืนหน้าหนาวตัวมัน
แข็งไปหมดจะเดินได้ยังไง นี่แหละเราต้องสงวนเวลาไว้สำหรับเดินให้มาก นิ่งภาวนา
กลางวันเพียงชั่วโมงเดียว จากนั้นก็เดินจงกรมจนกระทั่งถึงเวลาปิดกวาด พอปิดกวาด
เสร็จเรียบร้อยแล้วก็ไปอาบน้ำในคลองในอะไรก็แล้วแต่ เพราะเราไปอยู่ในที่ต่าง ๆ บาง
ที่ตามชอกหินชอกผาอะไรก็แล้วแต่ ในห้วยในคลองที่ไหนพออาบน้ำก็อาบน้ำ ที่นี้เดินจงกรม
อีกแล้ว จนกระทั่งเย็น หนาวเข้า ๆ ก็เข้าที่พัก ออกเดินไม่ได้เพราะหนาวมาก ที่นี้นั่ง
นานนะ มันจึงเหนื่อย

กลางวันพอฉันจึงหันเสร็จแล้ว ล้างบาตรล้างอะไร เช็ดบาตรเรียบร้อยแล้วไม่เข้า
ถลกแหละ เอาไปวางไว้ปุ๊บ แล้วเข้าทางจงกรมเลย พัดมันจนโน้น ๑๑ โมงเป็นอย่าง
น้อย หรือเที่ยงวันออกมาจากทางจงกรมก็พัก ออกจากพักก็นิ่งภาวนา ราวชั่วโมงก็ลง

เดินจงกรมอีกแล้ว อย่างนั้นเป็นประจำ ถ้าวันไหนร่างกายมันบอบช้ำมากจิตลงได้ยาก วันนั้นแหละได้นั่งพับเพียบ นั่งพับเพียบฉันจึงหัน มันเหมือนไฟเผาอยู่กัน บางที่ได้เอามือคลำดู กันพองหรือ คลำดูก็ไม่พอง นี่หมายถึงเริ่มแรกนั่งตลอดรุ่ง พอนั่งหลายคืนไป กันก็พองและแตกเลอะไปหมด กระดูกทุกส่วนเหมือนจะแตก กลางวันก็ตามมันเจ็บปวดรวดร้าวไปหมด ไม่ใช่เฉพาะเวลาเรานั่งภาวนาจึงปวดกระดูกตามร่างกายส่วนต่าง ๆ เหมือนมันจะแตกจะหัก เพราะมันบอบช้ำมาตั้งแต่กลางคืน ฉะนั้น จึงต้องเดินให้มากที่สุดเดียวในเวลากลางวันหรือกลางคืนที่ไม่ได้นั่งตลอดรุ่ง...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๖-๒๗๗)

ทุกขเวทนาใหญ่ และอุบายพิจารณา

สำหรับท่านอาจารย์นั้น การนั่งสมาธิภาวนา ๔-๕ ชั่วโมงนั้นเป็นเรื่องธรรมดา แต่เมื่อท่านเริ่มนั่งตลอดรุ่งมาปรากฏว่าเกิดทุกขเวทนาใหญ่ และท่านก็สามารถผ่านพ้นภาวะเช่นนี้มาได้ ท่านได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับทุกขเวทนาตลอดคืน พร้อมทั้งแนะนำอบรมพระเณรและผู้ปฏิบัติธรรมไว้ดังนี้

“...ท่านที่ชอบทรมานทางอื่น เช่น การนั่งสมาธิภาวนานานเป็นเวลาหลายชั่วโมง เกิดเวทนา ในบางโอกาสท่านก็ฝึกของท่านไปตามเหตุการณ์ การนั่งนานรู้สึกจะเป็นความทุกข์ทรมานมากกว่าวิธีอื่น ๆ เพราะเกี่ยวกับทุกขเวทนาที่โหมกันมาในขณะนั้น ถ้าสติปัญญาไม่ทันกับทุกขเวทนา ที่โหมกันมาอย่างหนักหน่วงแทบไม่มีปลงวางกายวางใจลงได้เวลานั้น ย่อมจะฝืนทนนั่งต่อไปมิได้ บัลลังก์สมาธิที่ขัดไว้ด้วยดีในเวลาปกติ น่าจะแตกจากกันไปในไม่กี่ชั่วโมงอย่างไม่เป็นขบวน เพราะความเจ็บปวดรวดร้าวเป็นไปทุกอวัยวะน้อยใหญ่ หลังมือ หลังเท้าราวกับถูกไฟเผา ทำให้อ่อนกระวนกระวายทั้งกายทั้งใจ ส่วนภายในร่างกายเป็นเสมือนกระดูกทุกท่อนที่ต่อกันจะแตกกระเด็นออกมาคนละชิ้นละอัน เพราะความเจ็บปวดระบมไปทั่วร่างกาย

นอกนั้นใจยังแสดงความระส่ำระสายไปด้วย เพราะกลัวตัวจะตายในขณะนั้นจนได้ ทำให้หันไปทั่วร่างกายและจิตใจ กลัวจะทนต่อไปไม่ไหว ทุกขเวทนาที่แสดงขึ้นในเวลานั้น ก่อนจะถึงเวทนาใหญ่ที่สำคัญกว่าเพื่อน มีถึงสามวาระ ล้วนแต่เกิดขึ้นแล้วตั้งอยู่นาน ๆ กว่าที่จะสงบลงลำพังตัวเอง โดยไม่มีการกำจัดต้านทานด้วยวิธีต่าง ๆ อย่างไรก็ดี พอสงบลงไปสักพักก็เริ่มขึ้นมาอีก ทำนองนี้ถึงสามครั้ง แต่แต่ละครั้งเวทนาเหล่านี้ต้องตั้งอยู่และซาบซาบไปตามสรรพางค์ร่างกายน้อยใหญ่เป็นเวลานานค่อยสงบลง จนถึงวาระ

ที่สี่ซึ่งเป็นวาระของทุกขเวทนาใหญ่ หรือกองทัพกองทัพใหญ่เข้ามาถึงบัลลังก์ที่นั่งขัดสมาธิอยู่ นับแต่กองทัพกองทัพใหญ่เข้าถึงตัวแล้วเท่านั้น ร่างกายทุกส่วนเป็นเหมือนกองเพลิงทั้งกองเอาเลย ข้างนอกร่างเหมือนถูกไฟลน ข้างในกายเหมือนถูกทุบตีด้วยค้อนและทิมแทงด้วยเหล็กอันแหลมคม ปรากฏว่าระบมไปหมดทั้งร่างราวกับจะแตกทลายจากกันเป็นผุยผงไปคนละทิศละทางในขณะนั้น เพราะอำนาจความทุกข์ทรมาณเผาผลาญอยู่รอบด้าน

ทุกขเวทนาใหญ่นี้ นับแต่ขณะที่ก้าวเข้ามาถึงกายแล้ว ไม่มีเวลาขยับขยายตัวออกพอได้รับความผ่อนคลายทางกายบ้างเลย มีแต่บีบขยี้ทุบตีให้แหลกไปทำเดียว ตอนนีแม้จิตจะกำลังพิจารณากับธรรมแขนงใดอยู่ ก็จำต้องถอยทัพกลับย้อนสติปัญญาและกำลังทุกด้านเข้ามาพิจารณาตัดทานกันอย่างเอาจริงเอาจัง มิฉะนั้นร่างกายจิตใจจะกลายเป็นทะเลไฟไปเสียหมด เพราะทุกขเวทนาทำลายสาคำสั่งเหยียบย่ำทำลายกายและยังเขย่าใจให้สั่นสะเทือนไปด้วยความกลัวตายว่าจะสู้ไม่ไหว เพราะกายทั้งร่างกลายเป็นไฟทั้งกองในตัวเรา ไม่มีส่วนใดอยู่เย็นใจได้โดยไม่ถูกความกระทบกระเทือนจากทุกขเวทนาประเภทนี้

นับแต่ขณะเริ่มนั่งจนถึงขั้นเวทนาใหญ่เกิดขึ้น ถ้าผู้ยังไม่เคยประสบมาก่อนก็น่าจะไม่ทราบว่าเป็นเวทนาเล็กอันไหนเป็นเวทนาใหญ่ กลัวจะเริ่มเหมาไปแต่เวทนาเล็กซึ่งเป็นเพียงลูกหลานของมันเท่านั้น ว่าเป็นเวทนาใหญ่ไปเสียหมด ทั้งที่เวทนาใหญ่ยังไม่ตื่นนอนก็เป็นได้ แต่ถ้าผู้เคยประสบมาแล้วก็ทราบได้ทันทีว่าเป็นเวทนาอะไร เพราะเวทนาใหญ่จะเริ่มปรากฏตัวนับแต่ห้าหกชั่วโมงล่วงไปแล้ว ก่อนหน้านี้นี้มีแต่เวทนาเล็กซึ่งเปรียบกับลูก ๆ หลาน ๆ เท่านั้นมาเยี่ยมหยอกเล่นพอให้รำคาญ

สำหรับผู้ยังไม่เคยนั่งนานและไม่เคยพบมาก่อน น่าจะเริ่มโดนทั้งลูกทั้งหลานทั้งปুষาตายายของทุกขเวทนาแต่ขั้นแรก คือ สองสามชั่วโมงแรก และให้เกิดความทุกข์ทรมานระวายเป็นแต่บัดนี้เป็นต้นไป ถ้าสติปัญญาแก้ไขเหตุการณ์ไม่ทัน อาจจะทนนั่งต่อไปไม่ไหว ทั้งอาจจะรื้อบัลลังก์สมาธิเสียแต่ระยะนั่งได้เพียงสองสามชั่วโมงแรกก็ได้ ทั้งที่เวทนาใหญ่ยังไม่ปรากฏเลย แต่จะเหมาเอาว่าตนได้เผชิญกับเวทนาใหญ่จนทนไม่ไหวเสียแล้ว ความจริงยังไม่ถึงขั้นแตกหักกันเลย เฉพาะผู้เคยนั่งสมาธิภาวนาและเคยมีความสงบจิตมาพอประมาณ ตลอดการนั่งก็ได้ทนพอสมควร ราวสองสามสี่ชั่วโมงเป็นประจำความเพียรในเวลาหนึ่ง ๆ ย่อมทราบทุกขเวทนาต่าง ๆ ได้พอประมาณ

ทุกขเวทนาเล็กที่เกิดขึ้นสองสามวาระแล้วสงบลงไปเองนั้น ถ้ายังไม่เคยเจอเวทนาใหญ่มาก่อน ก็น่าจะเรียกว่าเป็นเวทนาใหญ่ได้เหมือนกัน แต่พอเจอเวทนาใหญ่

จริง ๆ แล้ว เวทนาเหล่านั้นเลยกลายเป็นเรื่องเล็กไป เพราะความรุนแรงระหว่างเวทนาทั้งสองนี้ผิดกันอยู่มากราวช้างกับแมวนั้นแล

เวทนาใหญ่เมื่อเกิดขึ้นเต็มที่แล้ว อวัยวะส่วนต่าง ๆ ปรากฏว่าเจ็บปวดรวดร้าว และระบมไปหมด ราวกับจะแตกทลายลงในขณะนั้นจริง ๆ ความออกร้อนตามหลังมือ หลังเท้ารุนแรงมาก เหมือนมีคนมาก่อไฟहु้งต้มแองอะไร ๆ ในที่นั้น กระดูกในอวัยวะส่วนต่าง ๆ เหมือนมีคนเอาค้อนมาทุบตีให้แตกให้หักไปในขณะนั้น เพราะความเจ็บปวดแสบร้อนสาหัส จนไม่มีที่ปลงวางร่างกายจิตใจลงได้เลย ปรากฏเป็นกองเพลิงไปทั้งร่าง สิ่งที่จะสามารถต้านทานกันได้เวลานั้น มีแต่สติปัญญาศรัทธาความเพียร มีความอดความทนเป็นเครื่องหนุนหลัง ไม่ยอมมถอยทัพกลับไปแพ้ข้าศึกที่กำลังโหมกันมาอย่างเต็มที่ ราวกับจะบดให้แหลกละเอียดเป็นผุยผงไปในเวลานั้น ไม่ยอมปล่อยให้ชีวิตล้มหายใจสืบทอดกันไปได้อีกเลย

ขณะที่กำลังเข้าตาจนนั้น จิตจะหาทางออกด้วยวิธีอื่นใดไม่ได้ทั้งสิ้น นอกจากต้องปักหลักต่อสู้กันด้วยสติปัญญาอย่างถึงเป็นถึงตาย เพื่อความจริงในภายในจิตที่ควรรู้ควรเห็นจากความเพียรเท่านั้น ความอยากให้เวทนาหายและความคิดที่เฝ้าว่าจะทนสู้ไปไม่ไหวเป็นต้น นี่คือสมุทัยเครื่องส่งเสริมทุกข์ให้มีกำลังกล้ายิ่งขึ้น จะปล่อยให้คิดขึ้นมาในขณะนั้นไม่ได้เด็ดขาด ถ้าไม่ยอมล้มละลายแบบไม่เป็นท่า มีสติกับปัญญาเท่านั้นที่ต้องผลิตขึ้นมาด้วยอุบายต่าง ๆ เพื่อให้ทันกับเวทนาในเวลานั้น โดยแยกแยะกาย เวทนา จิต ออกทดสอบเทียบเคียงกันดู จนทราบความจริงของแต่ละสิ่งอย่างชัดเจน ด้วยปัญญา

การแยกแยะกายควรถือเอาจุดสำคัญที่ว่าเป็นทุกข์มากกว่าที่อื่นใดออกพิจารณา เช่น กระดูกขาหรือกระดูกเข่าเป็นทุกข์มาก ก็กำหนดจิตตั้งสติพิจารณาปัญญาลงในจุดนั้นว่า กระดูกนี้เป็นทุกข์หรือทุกข์เป็นกระดูกกันแน่ ถ้ากระดูกเป็นทุกข์จริงดังที่เข้าใจ เวลาทุกข์ดับไปแล้วทำไมกระดูกจึงไม่ดับไปด้วยทุกข์เล่า ถ้าเป็นอันเดียวกันดังที่เข้าใจ สิ่งทั้งสองต้องดับไปด้วยกันจึงจะถูกกับหลักความจริง อนึ่งเวลาคนตายและหมดทุกข์ในร่างกายไปแล้วกระดูกยังมีอยู่ ชะนะนำไปเผาไฟ กระดูกแสดงอาการเป็นทุกข์อย่างไร ให้ปรากฏหรือไม่ ถ้าไม่แสดงทุกข์คือความเจ็บปวดรวดร้าวให้ปรากฏเลย กระทั่งถูกไฟเผาจนกลายเป็นเถ้าเป็นถ่านไปเช่นนั้น การไปเหมาเอาด้วยความสำคัญว่ากระดูกเป็นทุกข์ ทั้งที่กระดูกมิได้เป็นทุกข์ดังเข้าใจนั้น จะไม่อับอายกระดูกและอวัยวะส่วนต่าง ๆ ที่มีลักษณะเช่นเดียวกัน ซึ่งมีได้เป็นตัวทุกข์ตามคำกล่าวหาบ้างหรือ

และถ้าทุกข์เป็นกระดูกจริง ๆ กระดูกมีมาแต่วันเกิดจนถึงบัดนี้ แต่ทุกข์ทำไมจึงมีขึ้นเฉพาะกาล เช่นเริ่มมีขึ้นในขณะนั่งสมาธินี้เท่านั้น ทำไมจึงไม่มีทุกข์ติดทุกข์ต่อกัน

มาเช่นเดียวกับกระดูกที่มีต่อเนื่องกันมาแต่เริ่มแรกเกิดแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้จะถือว่ากระดูกเป็นทुकซ์หรือทुकซ์เป็นกระดูก ก็ต้องเป็นความเห็นผิด เป็นความถือผิดจากความจริง ซึ่งเป็นที่น่าอับอาย ความจริงอย่างยิ่งที่มีได้เป็นไปตามความสำคัญมั่นหมายใด ๆ เลย

ขณะที่กำลังคลี่คลายแยกแยะกระดูกกับเวทนาเพื่อทราบความจริงนั้น จิตและสติปัญญาต้องจดจ่อและทำหน้าที่ด้วยความสนใจกับงานนั้นจริง ๆ จะส่งจิตไปอื่นไม่ได้ ต้องหมั่นตัวอยู่กับกิจที่กำลังพิจารณา และพิจารณาอ่อนน้อมหลังจนเป็นที่เข้าใจ ประจักษ์ จะพิจารณาก็เที่ยวไม่สำคัญ แต่พิจารณาจนเข้าใจอันเป็นจุดมุ่งหมายของงานนี้ เมื่อเข้าใจชัดเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งแล้วจิตย่อมซึมซาบไปในอวัยวะอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกันไปเอง

อันดับต่อไป ในเวลาเดียวกันก็แยกเวทนามกับจิตออกทดสอบเทียบเคียงกันดูด้วยสติปัญญาอย่างละเอียดถี่ถ้วน เช่นเดียวกับการแยกกายกับเวทนาออกพิจารณา โดยตั้งปัญหาถามตัวเองว่า จิตเป็นเวทนาหรือเวทนาเป็นจิตอย่างไรกันแน่ ถ้าจิตเป็นเวทนาจริงดังความสำคัญ เวลาทุกขเวทนาดับไปทำไมจิตจึงมิได้ดับไปด้วยแล้ว และถ้าเวทนาเป็นจิต เมื่อจิตมีอยู่ทราบใด ทุกขเวทนานี้ต้องมีอยู่ทราบนั้นจะดับไปไม่ได้ แต่แล้วทุกขเวทนาทำไมจึงมีเกิด ๆ ดับ ๆ ทั้งที่จิตทรงความรู้ความเป็นจิตอยู่ตลอดเวลากาลิก มิได้ดับไปด้วยเวทนา เมื่อเป็นเช่นนี้จะถือว่าจิตกับเวทนาเป็นอันเดียวกันนั้น ไม่ฝืนความจริงและไม่อับอายความจริงบ้างหรือ ที่คิดกลืนความจริงให้กลายเป็นของปลอมไปตามความรู้ความเห็นแบบป่า ๆ ถิ่น ๆ เช่นนั้น

การแยกแยะ ไม่ว่าจะแยกแยะกายกับเวทนา หรือแยกแยะจิตกับเวทนา สติกับปัญญาต้องหมั่นตัวอยู่ในวงงานที่ทำ จะส่งออกไปอื่นไม่ได้ เวลานั้นทุกขเวทนาแสดงตัวมากเพียงไร สติปัญญายังพิจารณาไม่หยุดหย่อน เพื่อรู้ความจริงในสิ่งที่ประสงค์อยากรู้ อยากรู้เห็นอยากเข้าใจ เวทนาจะกำเร็บหรือลดตัวลงหรือว่าจะดับไป ก็ให้รู้ประจักษ์ในวง การพิจารณาเป็นสำคัญ

ข้อสำคัญอย่าตั้งความหวังให้ทุกซ์ดับไปโดยที่พิจารณายังไม่เข้าใจความจริงของกาย ของเวทนา และของจิต ว่าต่างอันต่างเป็นความจริงของตนอย่างไรกันแน่ พิจารณาจนเข้าใจทั้งกายทั้งเวทนาทั้งจิต เมื่อเข้าใจด้วยสติปัญญาจริง ๆ แล้ว กายก็สักแต่ว่ากาย ไม่ได้ยินมว่าตนเป็นทุกซ์เป็นเวทนา เวทนามก็สักแต่ว่าเวทนาอยู่เท่านั้น ไม่ยินมว่าตนเป็นกายเป็นจิต แม้จิตก็สักแต่ว่าเป็นจิตอยู่เท่านั้น ไม่ยินมว่าตนเป็นกายเป็นเวทนา ดังที่เคยสำคัญแบบสุม ๆ เต่า ๆ มาแต่เวลาที่ยังมีได้พิจารณาให้เข้าใจ พอสติปัญญา

พิจารณารอบคอบแล้ว ทุกขเวทนาทั้งหลายก็ดับลงในขณะนั้น ไม่กำเริบต่อไป จิตก็รวมลงอย่างสนิทชนิดไม่รับรู้กันเลย

อีกประการหนึ่ง แม้จิตจะไม่รวมลงถึงขั้นดับสนิท แต่ก็มีได้รับความกระทบกระเทือนจากเวทนา คือ กายก็จริง เวทนาจึงจริง จิตก็จริง ต่างอันต่างจริง ต่างอันต่างอยู่ตามความจริงของตน ขณะที่ต่างอันต่างจริงนั้น จะได้เห็นความอัศจรรย์ของจิตและเห็นความอาภายของจิต ว่าสามารถแยกตนออกจากเวทนาทั้งหลายได้อย่างอัศจรรย์เกินคาด นอกจากนั้นยังเกิดความอาภายต่อความเป็นความตายที่ขวางหน้าอยู่อย่างไม่สะทกสะท้านใด ๆ อีกด้วย เนื่องจากได้เห็นหน้าตาเวทนาที่เคยหลอกลวงให้กลัวเป็นกลัวตายอย่างประจักษ์ใจแล้วในขณะนั้น คราวต่อไป แม้เวทนาจะแสดงความกล้าหาญมากมายขนาดใด ใจก็สามารถพิจารณาได้ทำนองที่เคยพิจารณาและเข้าใจมาแล้ว การรู้เห็นอย่างนี้แลคือการรู้เห็นสัจธรรมด้วยสติปัญญาแท้ แม้จะมีไม่รู้เห็นขั้นเด็ดขาดฟาดกิเลสให้จมไปโดยสิ้นเชิงก็ตาม แต่กิเลสจะจมมิดหัวไม่มีพื้นได้ ก็ต้องอาศัยวิธีนี้เป็นเครื่องดำเนินในวาระต่อไป

ท่านผู้ใดกล้าหาญต่อสู้กับทุกขเวทนาด้วยการพิจารณาตามวิธีนี้ ไม่ยอมมถอยทัพ พับบัลลังก์แบบสิ้นท่า ท่านผู้นั้นต้องกำชัยชนะจากวิธีนี้โดยไม่มีทางสงสัย ทั้งยังจะเห็นรอยพระบาทที่พระศาสดากับพระสาวกเสด็จไปอย่างสด ๆ ร้อน ๆ โดยลำดับ และอาจลืมนึกว่าพระองค์ปรินิพพานไปได้ ๒,๕๐๐ ปีเศษแล้วซึ่งแสนนานก็ได้ เพราะความจริงกับศาสดาเป็นอันเดียวกัน ศาสดาแท้มิใช่กาลสถานที่บุคคล พอจะเปลี่ยนแปลงท่างเห็นว่าเป็นไกลกันลิบลับกับเราตั้ง ๒,๕๐๐ ปีเศษ แต่ควรทราบความจริงอยู่ที่ใดศาสดาก็อยู่ที่นั่น เพราะธรรมเกิดจากความจริงที่พิจารณาเห็นอย่างเต็มภูมิ ไม่นอกเหนือไปจากนี้

ดังนั้น ท่านที่สามารถพิจารณาทุกขเวทนาจนถึงความจริงของกาย ของเวทนา ของจิต ย่อมเห็นธรรมอย่างประจักษ์โดยลำดับ ซึ่งไม่นิยมกาลสถานที่เป็นเครื่องพิสูจน์ตัดสินเลย ดังธรรมแสดงไว้ว่า ดูก่อนอนานท์ ถ้าการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมยังมีอยู่ พระอรหันต์ย่อมไม่สูญจากโลกดังนี้ ซึ่งเป็นพระโอวาทที่ตรัสเพ็งสิ้นพระกระแสเสียงไปเมื่อครุนี้เท่านั้น เพราะธรรมของจริงย่อมไม่ขึ้นกับเวลาเวลาที่อะไรเลย แต่จริงอยู่อย่างสม่ำเสมอ ไม่มีอะไรจะยิ่งใหญ่กว่าความจริงในโลกทั้งสาม

การอธิบายวิธีพิจารณาทุกขเวทนานี้เป็นเพียงโดยย่อ พอเป็นคติแก่ท่านผู้มีนิสัยในทางเป็นนักต่อสู้เพื่อกุศลชาติ ประหัยัดความเกิดตาย ไม่ปล่อยให้เรื้อราตสาดกระจายไปตามภูมิกำเนิดต่าง ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด เพื่อทรงวิมุตติหลุดพ้นไม่กังวลกับกองทุกข์น้อยใหญ่ทั้งหลายอีกต่อไปเป็นเวลานาน ซึ่งแสนน่ารำคาญและกังวลใจนักหนา ได้

นำไปพิจารณาเพื่อหาทางออก โดยอาศัยกองทุกข์ในชั้นนี้เป็นหินลับสติปัญญาให้คมกล้า ตามแต่อุบายจะพลิกแพลงแก้ไขตนด้วยวิธีต่าง ๆ ซึ่งมีมากมายเหลือที่จะนำกล่าวได้ละเอียดทั่วถึง เพราะการพิจารณาธรรมทั้งหลาย เป็นเทคนิคของแต่ละรายจะผลิดมาใช้เพื่อเปลี่ยนตน...”

(ปฏิปทาของพระอริยสงฆ์สาวก สบายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะ หน้า ๑๖๑-๑๖๖)

ปัญญาต้องเป็นปัจจุบัน ไม่ใช่สัญญาอดีต

ท่านอาจารย์ได้เมตตาแนะนำเพิ่มเติม ซึ่งสำคัญมากเกี่ยวกับการพิจารณาทุกข์เวทนาว่า การใช้ปัญญาพิจารณาทุกข์เวทนา จะต้องผลิดอุบายขึ้นมาใหม่ให้ทันกับเหตุการณ์ขณะเกิดทุกข์เวทนาแต่ละครั้ง กล่าวคือ ต้องเป็นอุบายของสติปัญญาที่เป็นวงปัจจุบัน จึงจะแก้กิเลสที่เป็นวงปัจจุบันได้ ไม่ใช่ไปเอาของเก่ามาใช้ เพราะมันเป็นสัญญาอดีตไปแล้ว

“...ตอนที่เห็นความอัศจรรย์ก็เห็นตอนนั่งภาวนาตลอดรุ่ง ตั้งแต่เริ่มคืนแรกเลย พิจารณาทุกข์เวทนา แหม มันทุกข์แสนสาหัสนะ ที่แรกก็ไม่นึกว่าจะนั่งสมาธิภาวนาตลอดรุ่ง นั่งไป ๆ ทุกขเวทนาเกิดขึ้น ๆ พิจารณายังไงก็ไม่ได้เรื่อง เอ๊ะ มันยังงั้นนี่ เอ้า วันนี้ตายก็ตาย เลยตั้งสัจอธิษฐานในขณะนั้น เริ่มนั่งตั้งแต่บัดนี้ไปจนถึงสว่างถึงจะลุก เอ้า เป็นก็เป็น ตายก็ตาย ฟาดกันเลยทีเดียว จนกระทั่งจิตซึ่งไม่เคยพิจารณา ปัญญาซึ่งไม่เคยออกแบบนั้นนะ แต่พอเวลามันจนตรอกจนมุมจริง ๆ โอ้ย ปัญญามันไหวตัวทัน เหตุการณ์ทุกแง่ทุกมุม จนกระทั่งรู้เท่าทุกข์เวทนา รู้เท่ากาย รู้เรื่องจิต ต่างอันต่างจริง มันพรากกันลงอย่างหายเจ็บเลย ทั้ง ๆ ที่เราไม่เคยเป็นอย่างนั้นมาก่อนเลย

กายหายในความรู้สึก ทุกขเวทนาดับหมด เหลือแต่ความรู้ที่สักรู้แต่ว่ารู้ ไม่ใช่รู้เด่น ๆ ชนิดคาด ๆ หมาย ๆ ได้ นะ คือสักรู้แต่ว่ารู้เท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนที่สุด อัศจรรย์ที่สุดในขณะนั้น พอถอนขึ้นมาพิจารณาอีก แต่การพิจารณาเราจะเอาอุบายต่าง ๆ ที่เคยพิจารณามาแล้วมาใช้ในขณะนั้นไม่ได้ผล มันเป็นสัญญาอดีตไปเสีย ต้องผลิดขึ้นมาใหม่ให้ทันกับเหตุการณ์ในขณะนั้น จิตก็ลงได้อีก คิณนั้นลงได้ถึง ๓ ครั้งก็สว่าง โอ้ย อัศจรรย์เจ้าของละชี...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๓)

“...แต่เราจะไปเอาอุบายอันเก่ามาพิจารณาไม่ได้นะ อันนี้สำคัญมาก เป็นอุบายสติปัญญาอะไรที่เราเคยพิจารณาพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงยังไง ให้เกิดสติปัญญาหรือให้ได้อุดได้ออกกัน จนกระทั่งได้รู้สิ่งเหล่านี้ว่าเป็นของจริงแต่ละอย่าง ๆ นั้น เราจะยึดเอาอุบายเหล่านั้นมาเป็นเครื่องสอนให้เป็นอย่างนั้นไม่ได้นะ แล้วแต่อุบายของสติปัญญาเกิดจากอุบายของสติปัญญาที่เป็นขั้นสุด ๆ ร้อน ๆ จะไปพาดไปพียงไปซ้ำกันก็ตาม ถ้าเป็นวงปัจจุบัน ๆ ก็ใช้ได้ เป็นอุบายใหม่ทั้งนั้น หาใหม่ ๆ หมดยุคปัจจุบัน ๆ

ไม่ใช่เอาของเก่ามาใช้ มันเป็นสัญญาไปแล้ว นั่นไม่ทัน ๆ กลอุบายของกิเลสต้องเป็นอุบายของสติปัญญาที่ผลที่คิดค้นขึ้นมาใหม่ ถึงจะซ้ำของเก่าก็ตาม ให้เป็นวงปัจจุบัน เป็นของใหม่ ก็แก่กิเลสซึ่งเป็นวงปัจจุบันได้เหมือนกัน นี่สำคัญมาก เราจะไปหาคาดหาหมายว่าวันนั้นเอานี้มาใช้ได้ วันนี้ทำไมไม่เห็นได้ มันจะได้อะไรในเมื่อเป็นสัญญาอดีตไปแล้ว ต้องเอาวงปัจจุบันเข้าไปใช้ มันจะเกิดยังไงก็ตาม ถึงจะไปซ้ำของเก่าก็ตาม ถ้าเป็นวงปัจจุบันขั้นสุด ๆ ร้อน ๆ ของตัวเองแล้ว ใช้ได้ ๆ แก่ได้เรื่อย ๆ เลย

นี่จึงกล่าวพูดว่าเราไม่เคยพลาด นั่งครวญไทรก็ครวญนั้นแหละ ได้เห็นความอัศจรรย์ทุกครั้งเลยเที่ยว ถึงได้กล้าถึงเรื่องว่าจะอะไรจะตาย มันไม่มีอะไรตายนี้ พิจารณาหมดแล้ว นั่นถึงขั้นนั้น ธาตุ ๔ ดินน้ำลมไฟ เวลาพิจารณาลงไป มันสลายลงไปแล้วก็ เป็นจริงของมัน ๆ ไม่เห็นมีอะไรตาย จิตนี้หรือตาย จิตดวงที่ว่าตายกลับเด่น เอาอะไรมาตาย มันเด่น ๆ ยิ่งเด่นละเวลานั้นนะ...”

(รากแก้วของศาสนา หน้า ๑๖๖)

ความรู้สึกอัจฉริยะ

“...จิตเมื่อเข้าถึงขั้นนี้แล้วมันแยกได้สองอย่าง อย่างหนึ่งเวลาจิตรอบแล้วเวทนามีเป็นเวทนา ต่างอันต่างจริง กายก็สั๊กแต่เวทนา เวทนาสั๊กแต่เวทนา จิตก็เป็นความจริงของจิต ต่างอันต่างจริงไม่กระทบกัน นี่อันหนึ่ง อันหนึ่งพอจิตรอบของมันแล้วเวทนามีดับวูบลงไม่มีเหลือเลย กายก็หายพร้อมกันเลยในความรู้สึก มันเห็นเป็นสองอย่างสำหรับเรา แต่จะเป็นอย่างไรก็ตามเราไม่ได้ปรุงได้แต่ง มันเป็นผลอย่างนั้นของมันเอง เป็นความรู้สึกอัจฉริยะบอกไม่ถูกและเป็นสักขีพยานซิ เพราะมันเป็นความจริงด้วยกันนี้ มันดับหมดก็เป็นความจริงอันหนึ่ง มันยังคงอยู่แต่ต่างอันต่างจริงก็เป็นความจริงอันหนึ่ง

ปัญญาฟัดกันลงแหลกไปได้นี่นะมันอัศจรรย์ มันล้างกันได้ เวทนาเจียบเลย หายจนกระทั่งร่างกายไม่มีเหลือเลยในความรู้สึก เหลือแต่ความอัศจรรย์ของจิตดวงนั้น ที่สักแต่ว่าปรากฏ แม้จิตนั้นจะมีวิชา มันหากเป็นของอัศจรรย์ของมัน เพราะมัน พรากอะไรออกหมดเหลือแต่ความรู้

ความรู้นั้นก็เป็นความรู้วิชานั้นแหละ แต่ตอนนั้นมันไม่รู้วิชาหรือไม่วิชา แหละ หากแต่เห็นความอัศจรรย์ อ้อ ธรรมชาตินี้เมื่ออะไรก็สิ้นไปหมด ๆ ในความรู้สึก แล้ว เหลือแต่สักแต่ว่ารู้อันเดียวเท่านั้น ธรรมที่สักแต่ว่ารู้นี้ทำไมจึงอัศจรรย์นักหนานะ ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๔๓๕-๔๓๖)

“...บพเวลามันได้ชัยชนะและรวมสงบลง มันผ่านขั้นธิดีหมดด้วยอำนาจของ ปัญญาฟาดฟันกันลงไป ๆ จนไม่มีอะไรเกาะเกี่ยวกันแล้วหายเจียบไปเลยนี่ซิ มัน อัศจรรย์และมันหมดจริง ๆ ปรากฏว่าไม่มีอะไรเหลือเลย มีแต่ผู้รู้อันเดียว และคำว่าผู้รู้อันนี้จะว่ารู้อัน ๆ อย่างนี้ก็ได้ไม่ได้นะ เราเอาออกมาพูดได้อย่างเต็มปากก็คือสักแต่ว่ารู้อันนี้และอัศจรรย์เกินคาด ทั้ง ๆ ที่เวลานั้นอวิชชายังครอบหุ้มมันอยู่นะ

แต่เราไม่เคยสนใจพิจารณาอวิชชาตอนนั้น เทียบกันได้ว่ากินข้าวทั้งกาก เคี้ยว อาหารทั้งกระดูกทั้งก้างก็ยังอร่อยนะ นี่มันเป็นขั้น ๆ เมื่อต่อจากขั้นนี้แล้วก็พูดไม่ได้พูด ไม่ถูก ขั้นนั้นก็ว่าอัศจรรย์เกินคาดแล้ว ขั้นกินข้าวทั้งกาก คืออวิชชามันอยู่ในนั้น เคี้ยว มันทั้งอวิชา ความจริงมันเคี้ยวตายอะไร ไม่เห็นได้พิจารณาอวิชาสักชนิดหนึ่ง จะว่า เคี้ยวมันยังงี้ ไม่ได้เคี้ยว มีแต่อวิชชาล่อมให้หลงสำคัญว่าเป็นของอัศจรรย์ ๆ พูด พลิกไปหลายด้าน...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๔)

ท่านพระอาจารย์มั่นให้กำลังใจอีกครั้ง

“...รุ่งเช้ามาพอได้โอกาสก็ขึ้นไปกราบเรียนท่านอาจารย์มั่น ซึ่งตามปกติมีความ กลัวท่านมาก แต่วันนั้นไม่ได้กลัวเลย อยากจะกราบเรียนเรื่องความจริงให้ท่านทราบ ให้ท่านเห็นผลแห่งความจริงของเรา ว่าปฏิบัติมาอย่างไรจึงได้ปรากฏเช่นนี้ พูดขึ้นอย่าง อัจฉริยะเลย ทั้ง ๆ ที่เราไม่เคยพูดกับท่านอย่างนั้น พูดซึ่งซังตึงตังใส่เปรี้ยว ๆ เวลาเรา

พูดท่านนั่งฟังนะ ทางนี้ก็ปัง ๆ เลยนะ โอ้ ไอ้บ้าตัวนี้มันไม่ใช่เล่น ท่านคงจะคิดยังงั้น
บทเวลามันบ้ำขึ้น มันเอาจริงเอาจัง ท่านคงจะว่ายังงั้น

พอเราพูดจบท่านก็พูดผางออกมาเลย มันต้องอย่างนั้นซิ ท่านขึ้นเลยที่นี้ ท่าน
ใส่ปัง ๆ เราก็หมอบฟัง เอ้า มันไม่ตายถึง ๕ หนในอัทธภาพเดี๋ยวนี้ท่านว่า มันตายเพียง
หนเดียวเท่านั้น เอ้า ฟาดกันลงไปที่นี่ เอ้า ได้หลักใจแล้วที่นี้ ได้การแล้ว ๆ ท่านว่า เขา
ฟาดกันลงไปนะ พอท่านยอบ้างยุบ้าง หมาเราตัวโง่นี้ก็ทั้งจะกัดทั้งจะทำ พอเว้นคืบหนึ่ง
สองคืบก็นั่งตลอดรุ่งอีก เว้น ๒-๓ คืบเอาอีกจนกระทั่งจิตอัศจรรย์ เรื่องความตายนี้
หายหมดเวลามันรู้จริง ๆ แล้ว แยกธาตุแยกชั้นธุดูความเป็นความตาย ธาตุสี่ ดิน น้ำ
ลม ไฟ สลายตัวลงไปแล้วก็เป็ดิน เป็นน้ำ เป็นลม เป็นไฟตามเดิม อากาศธาตุก็เป็น
อากาศธาตุตามเดิม ใจที่กลัวตายก็ยิ่งเด่น มันเอาอะไรมาตาย รู้เด่นขนาดนี้มันตายได้
ยังงั้น ใจก็ไม่ตาย แล้วมันกลัวอะไร มันโกหกกัน โลกก็เลสมันโกหกกันต่างหาก (คำว่า
โกหกกันนั้น หมายถึงกิเลสโกหกสัตว์โลกให้กลัวตายทั้งที่ความจริงไม่มีอะไรตาย)

พิจารณาวันหนึ่งได้อุบายแบบหนึ่งขึ้นมา พิจารณาอีกวันหนึ่งได้อุบายแบบหนึ่ง
ขึ้นมา แต่มันมีอุบายแบบผิด ๆ ร้อน ๆ แบบอัศจรรย์ทั้งนั้น จิตก็ยิ่งอัศจรรย์และกล้า
หาญจนถึงขนาดที่ว่า เวลาจะตายจริง ๆ มันจะเอาเวทนาหน้าไหนมาหลอกเราวะ
ทุกขเวทนาทุกแง่ทุกมุมที่แสดงในวันนี้เป็นเวทนาที่สมบูรณ์แล้ว จากนี้ก็ตายเท่านั้น
ทุกขเวทนาเหล่านี้เราเห็นหน้ามันหมด เข้าใจมันหมด แก้ไขมันได้หมด แล้วเวลาจะ
ตายมันจะเอาเวทนาหน้าไหนมาหลอกเราให้หลงอีกวะ หลงไปไม่ได้ เวทนาต้องเวทนา
หน้านี้เอง พูดถึงเรื่องความตายก็ไม่มีอะไรตาย กลัวอะไรกัน นอกจากกิเลสมันโกหก
เราให้หลงไปตามกลอุบายอันจอมปลอมของมันเท่านั้น แต่บัดนี้ไปเราไม่หลงกลของ
มันอีกแล้ว

นั่นละจิตเวลามันรู้ และมันรู้ชัดตั้งแต่คืนแรกนะ ที่ว่าจิตเจริญแล้วเสื่อม ๆ ก่อน
มาภาวนาจนนั่งตลอดรุ่งคืนแรกมันก็ไม่เสื่อม ตั้งแต่เดือนเมษายนมาก็ไม่เสื่อม แต่มันก็
ยังไม่ชัด พอมาถึงคืนวันนั้นแล้วมันชัดเจน เอ้อ มันต้องอย่างนี้ไม่เสื่อม เหมือนกับว่า
มันปีนขึ้นไปตกลง ๆ พอปีนขึ้นไปเกาะติดปีบ ๑๐๐% ไม่เสื่อมมันรู้แล้ว จึงได้เร่งเต็มที่
เต็มฐาน ในพรรษานั้นนั่งภาวนาตลอดรุ่งถึง ๙ คืน ๑๐ คืนกว่า ๆ แต่ไม่ติดกัน โดยเว้น
๒ คืนบ้าง ๓ คืนบ้าง บางทีก็เว้น ๖-๗ คืนก็มี จนเป็นที่แน่ใจในเรื่องของทุกขเวทนา
หนักเบาเล็กน้อย เข้าใจวิธีปฏิบัติต่อกัน หลบหลีกปลีกตัวแก้ไขกันได้ทันท่วงที่ไม่ม
สะทกสะท้าน แม้จะตายก็ไม่กลัวเพราะได้พิจารณาด้วยอุบายแยกคายเต็มที่แล้ว สติ
ปัญญาทันความตายทุกอย่าง...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๓-๖๔)

ถูกเตือน

“...พอนานวันเข้าท่านก็เตือนแย็บออกมา กิเลสมันไม่ได้อยู่กับร่างกาย กิเลสอยู่กับใจ ท่านเตือน ท่านยกเอาเรื่องม้ามาเตือนเรา ม้าที่เวลามันกำลังคึกคะนอง มันไม่ยอมฟังเสียงเจ้าของเลย ต้องทรมานมันอย่างเต็มที่ ไม่ควรให้กินหญ้าก็ไม่ให้มันกินเลย ทรมานมันอย่างหนัก เอาจนมันกระดิกไม่ได้ ทีนี้พอมันยอมลดพยศลงก็ผ่อนการทรมาน เมื่อมันผ่อนความพยศลงมาก การฝึกทรมานก็ผ่อนกันลงไป ท่านพูดเพียงเท่านั้นนะ เราก็เข้าใจทันที ถ้าท่านจะพูดมากกว่านั้น เพราะท่านรู้นิสัยของเรา กลัวเราจะอ่อนเปียกไปเสีย ท่านเลยเตือนแย็บเพียงเท่านั้นเราก็เข้าใจ

กิเลสมันไม่ได้อยู่กับธาตุอยู่กับกายนะ มันอยู่กับจิต ท่านว่า ท่านพูดเบื้องต้นขึ้นอย่างนี้แหละ จากนั้นท่านก็พูดเรื่องม้าไปเลย ความหมายก็ว่าความเพียรเรามันผาดโผนท่านก็รู้ ไม่กี่วันก็กราบเรียนท่านเรื่อยนี่ เว้นสองวันบ้างสามวันบ้างและในพรรษานั้นผมไม่นอนกลางวันนะ กลางวันผมไม่เคยจำวัดเลย นอกจากคืนไหนผมนั่งตลอดรุ่งผมก็พักผ่อนกลางวัน ถ้าธรรมดาแล้วเป็นไม่พักให้เลย ปีนั้นหรือพรรษานั้นความเพียรหักโหมที่สุดในชีวิตของเราที่เป็นนักบวช ก็เป็นพรรษาที่สิบนั้น หักโหมมากที่สุดเกี่ยวกับร่างกายหักโหมมาก จิตหักโหมมากพอๆ กัน...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๕-๒๗๖)

ติดสมาธิ

“...พรรษาที่ ๑๐ เป็นความเพียรที่หักโหมที่สุดเลย ในชีวิตนี้ไม่มีความเพียรใดเกี่ยวกับเรื่องร่างกายที่จะหักโหมยิ่งกว่าพรรษาที่ ๑๐ ใจก็หักโหม ร่างกายก็หักโหมเต็มที่ หลังจากนั้นมาแล้วก็เจริญขึ้นเรื่อยๆ จนจิตนี้ราวกับเป็นหินไปเลย คือความแน่นหนามั่นคงของสมาธิมันชำนาญพอ จนเป็นเหมือนกับหินทั้งแท่ง ไม่หวั่นไหวอะไรง่ายๆ เลย ติดสมาธินี้อยู่ถึง ๕ ปีเต็มๆ...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๖๕)

มารผจญ-ธรรมช่วย

“...การอยู่คนเดียวมันสนุกประกอบความเพียร ไม่พูดคุยกับใครเลย มีคนเดียว ไม่มองเห็นใครเห็นแต่เราคนเดียว ไม่กินข้าวก็วันก็ไม่เห็นใครทั้งนั้น เราสนุกทำความเพียรตลอดเวลาเว้นแต่เวลาหลับเท่านั้น ไม่มีอะไรมายุ่งเกี่ยวในวงความเพียร บางทีกิเลสมันกล่อมเราเหมือนกันนะ โธ่ มาอยู่อย่างนี้เหมือนคนสิ้นท่า ไม่มีคุณค่ามีราคาอะไรเลย โลกสงสารเขาก็อยู่ได้สะดวกสบายสนุกสนาน ไม่ต้องมารับความทุกข์ทรมานเหมือนเราซึ่งเปรียบเหมือนคนสิ้นท่านี้ ทำไมจึงต้องมาทรมานอยู่ในป่าในรกกับสัตว์กับเสืออย่างนี้ ไม่มีคุณค่าราคาอะไร

นี่มันจะทำให้ท้อถอยน้อยใจและอ่อนความเพียร มันมีได้ กิเลสมันกระซิบขึ้นมาเหมือนอย่างพระวัชชีบุตร พระวัชชีบุตรเป็นลูกชายคนเดียวเป็นลูกเศรษฐี ชื่อวัชชีบุตร สกุลวัชชีด้วยนะ เพื่อนของท่านมีแต่พวกกษัตริย์ พวกวงศ์กษัตริย์ลิจฉวี ที่นี้ท่านไปอยู่ป่าช้าและมีทางไปมาข้าง ๆ ป่าช้านั้น เขาไปเล่นนักษัตร แต่ก่อนเรียกว่านักษัตร ก็พวกมหรสพนี้แหละจะเป็นอะไร เขาร้องรำทำเพลงไปนั้น ท่านจำเสียงเขาได้ละซิ นี่มันทำให้จิตประหวัดกลับเข้ามาหาเจ้าของ โอ้ พวกเหล่านี้เขามีความสุขความสบายกัน เขาไปเที่ยวรื่นเริงบันเทิงกัน ส่วนเราอยู่ในป่าช้าผีตาย เหมือนกับเราก็เป็นคนตายคนหนึ่ง ทั้งที่มีลมหายใจอยู่ เรายังเป็นคนหมดคุณค่ายังไง ถึงต้องมาอยู่ป่าช้ากับคนตายอย่างนี้ ทำให้น้อยใจนะ ตอนนั้นปรากฏว่าเกิดความท้อถอยน้อยใจ

เวลาดาตนาหนึ่งที่เคยเป็นเพื่อนกันมาแต่ชาติปางก่อน เคยบำเพ็ญความดีมาด้วยกันและเคยเป็นสหายกันมาแต่ก่อน มาสถิตอยู่บนอากาศร้องบอกลงมาเลยว่า เวลานี้เป็นเวลาที่มีคุณค่ามากสำหรับท่าน องค์ท่านเองก็เป็นผู้มีคุณค่ามาก ประกอบการทำงานที่ชอบธรรม และเป็นการทำงานที่มีคุณค่ามาก ไม่มีใครสามารถประกอบการทำงานที่มีคุณค่ามากเหมือนอย่างท่านได้ ทำไมท่านจึงมาต่าหนิติเตียนในคุณค่าของตนอย่างนี้ไม่สมควรอย่างยิ่ง ขอท่านจงอยู่บำเพ็ญในที่เช่นนี้ด้วยความภาคภูมิใจเถิด ท่านได้สติปัฏ จิตย่อนเข้าสู่ความเพียร ได้บรรลุธรรมในคืนวันนั้นนะ พระวัชชีบุตร นั้น มันมีเรื่องกิเลสคอยแทรกอยู่ตลอดในวงความเพียรดังที่กล่าวมานั้นแล

อันนี้เราบางทีก็มี อย่างวันหนึ่งผมยังไม่ลืม ผมไม่ได้ดูนาฬิกา เราก็นั่งภาวนาตลอดรุ่งเสียด้วยในคืนวันนั้น จะไปดูนาฬิกาอะไร มันตึกจริงๆ นะวันนั้น จิตมันยังลงไม่ได้ ทางภาคอีสานเขาเรียกลำ เขาลำยาวข้ามทุ่งนาไปจากบ้านนามน เขามาเที่ยวสาวทางบ้านนามน เขาอยู่บ้านโพหนอง ด้านตะวันออกวัดบ้านนามนนั้นนะ เขาลำยาวไป

ตามทุ่งนา ฟังอาการเขาร้องเพลง เขาลำยาวเพลงภาคนี้ จิตมันยังวิตกขึ้นมาได้ในขณะนั้น โอ้ เขายังมีความสุขสนุกสนานรื่นเริง เดินขับลำทำเพลงตัดทุ่งนาไปอย่างเพลิดเพลิน ไม่มีความทุกข์กายทรมานใจเหมือนเรา ไ้เรานี้กำลังตกนรกทั้งเป็นอยู่เวลานี้ ใครไม่เคยเห็นนรกและคนตกนรก ก็จงมาดูเราซึ่งกำลังตกนรกทั้งเป็นอยู่เวลานี้

นี่มันคิดปรุงขึ้นมาในขณะที่ได้ยินเสียงลำ(เพลงอีสาน) เขา ธรรมะก็ปรากฏขึ้นในขณะนั้นว่า เราเคยตกนรกทั้งเป็นกับกิเลส ตกนรกทั้งตายกับกิเลสมาก็ยกี้กลับแล้ว นี่จะตะเกียกตะกายตนให้พ้นจากนรกของกิเลส ทำไมจึงเห็นว่าเป็นความทุกข์ความลำบาก เธอประกอบความเพียรหาอะไร หานรกอเวจีที่ไหนเวลานี้ นั้น มันบูบขึ้นเลย มันแก้กันทันที จากนั้นไม่นานจิตก็ลงได้ นี่แหละที่เรียกว่ามาร มันมีได้เป็นได้...”

(เข้าสู่แดนอวกาศของจิตของธรรม หน้า ๒๗๗-๒๗๘)